

1. ÚVOD

Keramická figurální plastika je významný fenomén středoevropského neolitu. Obestřena romantikou pravěkých kultů a obdařena symbolikou nejstarších božstev budila pozornost archeologů od chvíle, kdy byla vůbec poprvé objevena. Zejména lidská plastika mladšího moravského neolitu, pozoruhodné objevy J. Palliardiho a F. Vildomce, vešla do dějin evropské archeologie. Ostatně málokterý druh památek hmotné kultury soustředil na sebe tolik pozornosti jako právě drobné terakoty neolitických zemědělců.

Figurální, zvláště antropomorfní neolitická plastika má však hlavní oblast rozšíření na východě a jihovýchodě Evropy, odkud lze sledovat její vztahy k Přednímu východu. Z hlediska obecného výskytu je tedy středoevropský areál již její periferií a vnitroeuropejské exempláře také nebývají ve světové literatuře tématu traktovány tak často, jak by si zasloužily.

Bibliografie evropské neolitické figurální plastiky je dnes obrovská a stěží je možno ji beze zbytku obsáhnout, i jen soustředit; ostatně to ani není nutné, protože ne vždy jsou přinášeny nové materiály či originální interpretace. Na dobré úrovni je dnes typologicko-stylistické zpracování látky a v celku i chronologie, méně dobře je zdokumentováno nálezové prostředí plastik a nejméně jednoty je ve výkladu významu zejména antropomorfních terakot. V této sféře se až příliš odráží světónázorová orientace toho kterého badatele a tak není divu, že se tu setkáme s názory často přímo protikladnými.

I v moravském prostředí bylo věnováno figurální plastice poměrně hodně pozornosti. Přesto prezentace cenných moravských exemplářů ve světové literatuře není nejlepší. Monografie J. SKUTILA (1940) vyšla sice v renomované edici, ale neobsáhla veškerý existující nálezový fond. Studie F. VILDOMCE (1925; 1929; 1950) pak stěží mohly proniknout do světových knihoven. Přesto udivuje, že i badatel s takovým rozhledem, jakým byl S. N. BIBIKOV, konstatoval jen vzácný výskyt antropomorfní plastiky na území Československa (1953, 222). Novější, dosud nejobsažnější monografie o moravské neolitické plastice z pera K. MAREŠOVÉ pak zůstala v rukopise (1967).

Ve středoevropském prostředí se dosud poměrně málo vytěžilo z vypovídacích schopností antropomorfní plastiky. Je tomu tak proto, že studium daných památek ulpívalo na morfologické stránce věci, i proto, že nálezkové okolnosti byt velmi početných sošek řešení mnohých problémů neumožňovaly. Díky dlouholetému velkoplošnému výzkumu osady lidu s moravskou malovanou keramikou u Těšetic-Kyjovic, okr. Znojmo, se podařilo v tomto směru posunout poznání alespoň o krůček kupředu; ani zde však není stav ještě ideální: potrvá dobu přesahující možnosti jediné lidské generace nežli se vědomosti o osadě v Těšeticích-Kyjovicích zkompletují natolik, aby bylo možno dedukovat naprosto spolehlivé úsudky o skutečné funkci figurální plastiky na tomto sídlišti. Cesty vědeckého poznání se realizují i dílčími přínosy. Takovým dílčím přínosem chce být i tato studie.

Přináší — vůbec poprvé — relativně úplný přehled plastiky lidu s moravskou malovanou keramikou. Zachycuje veškeré dostupné exempláře, i fragmentární, jimž formou odborných kresebných rekonstrukcí propůjčuje celistvější vzezření, usnadňující opět jejich klasifikaci. Pouze inventář ze sbírky F. VILDOMCE v Boskovštejně není dokumentován v celé šíři (bude tak učiněno ve zvláštní práci); je však podchycen alespoň ve výběru a ve statistických přehledech. Tabeleární statistické přehledy umožňují vytvoření představy o početním zastoupení figurální plastiky na jednotlivých lokalitách lidu s MMK. Dospívám k číslům: 1389 kusů antropomorfní a 205 kusů zoomorfní plastiky, do této doby na Moravě známým.

Plastika lidu s MMK není zcela novým typem kulturního projevu pravěkého člověka. Figurální plastické výtvořy jsou známy již z paleolitu a v určitém, ale omezeném počtu exemplářů i ze staršího neolitu. Nepochybně existuje souvislost mezi těmito, byť tisíciletími od sebe vzdálenými výtvořy (CHILDE 1949, 184; SMOLLA 1960, 75; JELÍNEK 1977, 382n). Tyto souvislosti jsou dány samou příčinou vzniku terakot, která tkví v podobné materiální základně komunit starší i mladší doby kamenné, a prvobytným, v podstatě jednoduchým a jen zvolna se vyvíjejícím duchovním životem (HANČAR 1940, 144n; SMOLLA 1960, 76).

Paleolitické plastické figurální umění je spontánně realistické; přes postižitelné zákony vývoje, který vede ke zjednodušení a abstrakci, nelze říci, že by toto prvotní vzepětí lidského ducha bylo spoutáno rodovými normami, či přísným výtvarným kánonem. Jeho projevy jsou proto vždy originální, vzájemně těžko srovnatelné. Nic „sériového“ se v této oblasti nevyskytuje. Drobná plastika je v tomto případě navíc ve stínu nástěnných maleb a rytin. Figurální umění je tu tedy vícestranné a promlouvá k dnešnímu člověku svou bezprostředností.

Neolitická plastika si vytváří od počátku vlastní svět, po formální stránce od své předchůdkyně odlišný. Středoevropské sošky staršího neolitu nikterak nenavazují na místní paleolitické tradice, nýbrž podávají si ruce s uměleckými výtvořy evropského jihovýchodu. Jejich kořeny sahají přes celé věky až do center předoasijského neolitu (J. NEUSTUPNÝ 1949, 226; BIBIKOV 1953, 237; SMOLLA 1960, 75; MÜLLER-KARPE 1974, 207). Nelze říci, že jsou umělecky hodnotnější než paleolitické, ani že

vytvářejí nový ucelený výtvarný styl; naopak: jsou dokladem počátečního tápání, výtvarného hledání a ideové neujasněnosti. Postupem vývoje lidu s lineární keramikou ve střední Evropě výskyt plastiky slábne a návazné kulturní celky (markantně např. komplex s vypíchanou keramikou) je vůbec postrádají, neboť přerušily kontakt s původní jihovýchodní praplastí.

Za této situace znamená nástup mladého neolitu, postupujícího do středního Podunají z jihu s novými, všestranně progresivními životními projevy, novou etapu ve figurálním umění (J. NEUSTUPNÝ 1949, 226). Ve střední Evropě snad nikde jinde než na Moravě a v Dolním Rakousku, tj. v západních skupinách lengyelského kulturního okruhu, nelze pozorovat tak radikální inovace v umělecké oblasti mezi starším a mladším neolitem.

Lid s moravskou malovanou keramikou, jak je na Moravě tradičně označován populačně silný a hospodářsky, společensky i kulturně výbojný nositel lengyelského neolitu, rozvinul své výtvarné schopnosti hned na samém počátku vývoje, kolem roku 4000 př. n. l. Týká se to jak malování keramiky, estetické stránky keramických forem, modelů předmětů denní potřeby, kamenných artefaktů apod., tak zejména neobyčejně početné figurální, především antropomorfní plastiky. V rámci téměř tisíciletého vývoje této populace prochází i terakotová plastika procesem změn, které vedou k jejímu výtvarnému vrcholu a posléze ke stagnaci a úpadku. Při tom lze na každém kroku pozorovat pevné stylistické normy, výtvarný kánon, jemuž je tvorba sošek lidu s MMK podřízena. Nikoli náhodně námětové, výtvarné či stylové kreace, nýbrž pevné normy vládnu v této sféře od počátku velmi přísně. Přes určitou „sériovost“ má však svůj význam studium i jednotlivých exemplářů, neboť pod pláštěm kánonu je stejně možno cítit individualitu výrobců jednotlivých osad. Výjimečně lze vytušit dokonce i výtvarnou „dílnu“ či „školu“, která vyprodukovala ta či ona dílka.

Figurální plastika lidu s MMK fascinuje již svým množstvím. Patrně nikde ve střední Evropě není na tak malé ploše, jakou představuje jižní Morava, nakupeno tolik neolitických sošek. Bude jedním z úkolů předkládané práce odpovědět na otázku příčiny této „výtvarné exploze“.

Prezentace veškeré moravské mladoneolitické plastiky, její typologické roztržidění a relativní chronologie, je hlavním cílem studie. Neméně důležitým úkolem knihy je pokus o funkční interpretaci figurální plastiky v nadstavbovém systému neolitu. To ve svých důsledcích by mělo být příspěvkem k dějinám počátků náboženských představ; poznání skutečných kořenů fideistického výkladu světa je pak využitelné zvláště v úsilí současné společnosti o formování socialistického vědomí lidí, o plné rozšíření vědeckého světového názoru.

Knihla vznikla v souvislosti s dlouhodobým archeologickým výzkumem u Těšetic-Kyjovic, jehož výsledků také plně využívá. Za léta výzkumů na Znojemsku, které provádí katedra archeologie a muzeologie FF UJEP ve spolupráci s Jihomoravským muzeem, se vytvořil kolem archeologické stanice v Těšeticích-Kyjovicích okruh orgánů, institucí i jedinců, kteří naše práce účinně podporovali. Rád jim všem ze srdce

za to děkuji. Na prvním místě chci vzpomenout univerzitního profesora v. v. PhDr. Františka Kalouska, který stál u vzniku archeologické expedice v Těšeticích. Za nepřetržitou podporu děkuji také akademiku Josefu Poulíkovi, řediteli Archeologického ústavu ČSAV v Brně, profesorce PhDr. Jaroslavě Pačesové, DrSc., proděkance filozofické fakulty UJEP, docentu PhDr. Martinu R. Perničkovi, CSc., vedoucímu katedry archeologie a muzeologie FF UJEP, a všem členům vedení Univerzity JEP a její filozofické fakulty.

Neocenitelnou pomoc nám poskytovaly také stranické a státní orgány Znojemska. Za všechny jejich pracovníky děkuji jejich nejvyšším představitelům: vedoucímu tajemníkovi OV KSČ Zdeňku Radovi, předsedovi ONV Janu Navrátilovi, místopředsedkyni ONV Marii Kocové a členu Okresní ideologické komise Vědomilu Vildomcovi.

Světlou stránku naší činnosti na Znojemsku tvořila po léta vlídná spolupráce s JZD MÍR v Práčích, s MNV (nyní Občanský výbor) v Těšeticích a s občany Těšetic a družstevníky JZD MÍR v Práčích. Nelze jim všem vyslovit jmenovitě poděkování, ale všem jim patří výsledky naší práce jakožto díl splátky za důvěru, kterou nám věnovali. Děkuji jim alespoň prostřednictvím seniora obce Těšetic, zasloužilého učitele Bohumila Mejzlika, předsedy MNV v Těšeticích plk. Kamila Tymkoviče, vedoucího stavby vodní nádrže v Těšeticích ing. Stanislava Míši a manželů Anny a Jana Ludvíkových.

Se zvláštním pocitem vděčnosti pak vzpomínám předsedu JZD MÍR v Práčích Aloise Švrčka, nositele Řádu práce, který se pro nás stal živým příkladem pomoci praxe vědě. Jemu i jeho spolupracovníkům patří náš nejupřímnější dík!

Při náročné heuristické práci pro tuto knihu mi byli účinně nápomocni: PhDr. A. Humpolová, PhDr. V. Ondruš, PhDr. V. Dohnal, CSc., PhDr. V. Janák, PhDr. E. Kazdová, CSc., PhDr. J. Kohoutek, O. Kos, PhDr. P. Košťurík, CSc., PhDr. M. Lička, CSc., PhDr. M. Oliva, H. Palátová, PhDr. J. Pavelčík, CSc., PhDr. S. Stuchlík, CSc., PhDr. O. Šedo a zejména PhDr. V. Vildomec, jimž jsem zavázán upřímným díkem.

Při opatřování literatury mi pomáhali PhDr. D. Ševčíková, PhDr. E. Ruttkay, PhDr. L. Štukavec, profesor PhDr. A. Bartoněk, DrSc., a V. Švejdová. Za mnohé rady a cenná upozornění děkuji profesoru PhDr. J. Čěškovi, DrSc., profesoru PhDr. B. Novotnému, CSc., PhDr. E. Ruttkayové, PhDr. J. Kovárníkovi a Z. Pokorné.

Fotografie pro tuto práci obětavě zhotovil S. Ševčík. Za pomoc při pořizování kresebné dokumentace, která je z největší části mým vlastním dílem, vděčím pracovníkům Technického střediska FF UJEP.

Za mimořádnou péči při přípravě knihy do tisku děkuji redaktoru Vydavatelství UJEP F. Hermanovi.

Brno, prosinec 1983

Vladimír Podborský